

проф. др Србољуб Убипариповић
Православни богословски факултет
Катедра за литургику
Београд

Литургички прилози протопрезвитера-ставрофора др Радослава Грујића српској теологији у 20. веку

Увод

Један од незаобилазних богословских делатеља, чија писана заоставштина за-
вредњује пажњу и нашег литургичко-богословског истраживања у контексту
пројекта „Српска теологија у 20. веку“*, јесте протопрезвитер-ставрофор др Радо-
слав Грујић (1878-1955).¹ Животно опредељење овога угледнога професора било
је бављење историјским наукама, међу којима је централно место заузимала
област историје Српске цркве. Но, оно што је разликовало његов приступ изуча-
вању поменуте области у односу на многобројне друге истраживаче саме истори-
је као учитељице живота (*magistra vitae*), било је поимање историје Цркве као
учитељице вечнога живота (*magistra vitae aeternae*).² С тим у вези, у опусу њего-
вих радова³ присутни су и одређени литургички прилози који су, сходно своме
садржају, од великог значаја за историјско сагледавање богослужбеног живота
наше Помесне цркве. Баш због тога, сматрамо да би поменуте прилоге најпре
требало груписати у следеће целине: из историје богослужбеног живота Право-
славне и Римокатоличке Цркве, литургичке одреднице за Народну Енциклопед-
дију СХС, Крсна слава и свети Сава; како би, потом, била предочена њихова
кључна обележја. Напошетку, у другом делу рада би била изложена оцена литур-
гичког доприноса професора Грујића.

---

* Овај рад је настао у оквиру пројекта бр. 149037А („Српска теологија у 20. веку“), који финан-
сира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

¹ Веродостојни биографски подаци овог незаборавног богословског прегаоца садржани су у:
Службенички лист [др Радослава М. Грујића], 1-8, Архива Православног богословског факултета
(ПБФ) Универзитета у Београду; ССД (Светозар Стеван Душанић), *Протојереј-ставрофор Др Радо-
слав Грујић, професор универзитета у пензији*, у: Гласник, Службени лист Српске православне цр-
кве, година XXXIV, број 6, јуни, Београд (1955), 104-107, некролог; Светозар Радојчић, *Успомени
Радослава М. Грујића*, у: Зборник Матице српске, број 5, Нови Сад 1969, I-VIII; Душан Кашић, *Др
Радослав М. Грујић*, у: Богословље, свеска 1-2, Београд (1980), 47; Снежана Ђуровић, *Личност, рад,
стиси, педагошка схватања др Радослава Грујића*, Дипломски рад одбрањен на Филозофском фа-
култету Универзитета у Београду, Одељење за педагогију и андрагогију, Катедра за педагогију, Бео-
град 1992; мр Слободан Милеуснић, *Поговор*, у: *Азбучник Српске православне цркве по Радославу
Грујићу*, приредио мр Слободан Милеуснић, Бигз, Београд 1993, 336-344.

² Сравни: Guy Bedouelle, *Povijest Crkve*, preveo: Stjepan Kušar, *Kršćanska sadašnjost*, Zagreb 2004, 14.

³ Најпотпунија библиографија радова професора др Радослава Грујића изложена је у: *Азбучник
Српске православне цркве по Радославу Грујићу*, нав. дело, 313-334.

Литургички прилози

Литургички прилози протопрезвитера Радослава представљају плод његовог интензивног и темељног проучавања живота наше Цркве. Будући да се марљиви професор служио немачким, француским, италијанским, руским, чешким, бугарским, латинским и грчким језиком,⁴ као и да је познавао стенографију, фотографисање и цртање,⁵ није случајно што је његов истраживачки рад обухватио и изазовну област литургије. Ипак, очигледно је да је настанак дотичних прилога, посматрано са литургијске тачке гледишта, првенствено обележен историјско-археолошким приступом, уз повремену заступљеност и телтургијског приступа. Вођени намером да, на прегледан и прецизан начин, доследно изложимо помињане прилоге, мишљења смо да исте треба сврстати у следеће целине: из историје богослужбеног живота Православне и Римокатоличке Цркве, литургијске одреднице за Народну Енциклопедију СХС, Крсна слава и свети Сава.

1.1. Из историје богослужбеног живота Православне и Римокатоличке Цркве

Прилози који чине ову целину припадају првој фази истраживачког рада самопреговорног протопрезвитера Грујића. Наиме, ради се о следећим радовима: 1) *Рим и словенско богослужење – по руском*, у: Српски Сион, Недељни лист за црквенопросветне и автономне потребе Српске православне митрополије карловачке, Година IX, број 34, Сремски Карловци, 22. август (1899), 541-545; 2) *Спремање светих честица за причешћивање болних по наредби од 1733*. [Митрополита београдско-карловачког Викентија Јовановића], у: Богословски Гласник, књига XIII, свеска 5 и 6, Сремски Карловци (1908), 345-346.

1.1.1. Рим и словенско богослужење – по руском

Повод за настанак овога текста била је Одлука Римске конгрегације обреда (*Congregatio rituum*) о употреби старословенског језика у богослужењу Римокатоличке цркве, која је издата 5. августа 1899.⁶ Та одлука послужила је као основа за Грујићево сагледавање тадашњих гледишта римског папе у вези са употребом старословенског језика у црквено-богослужбеној пракси код Словена римокатоличке вероисповести.

У првом делу рада изложена је, својеврсна, историјска ретроспектива односа римског епископа према савршавању богослужења међу Словенима на словенском језику.⁷ Аутор заступа мишљење да је сврха папске политике била да искорени међу Словенима предање Кирило-Методијевског богослужења, а где то није била у могућности, да се постарала да оно буде замењено глагољашким богослужењем латинскога обреда.⁸

Други део рада има нарочиту вредност због превода на српски језик четрнаест одредаба наведене Одлуке Римске конгрегације.⁹ У циљу квалитетнијег оцењивања значаја овога прилога излажемо Грујићев превод прве две ставке:

⁴ Сравни: *Службенички лист [др Радослава М. Грујића]*, рубрика број XIV, 3; Архива ПБФ-а.

⁵ Сравни: исто, 3.

⁶ Сравни: Р. Грујић, *Рим и словенско богослужење – по руском*, нав. дело, 543.

⁷ Сравни: исто, 541-543.

⁸ Сравни: исто, 543.

⁹ Види: Р. Грујић, *Рим и словенско богослужење – по руском*, нав. дело, 544-545.

„1. Употреба старо-словенског језика у богослужењу има се сматрати само као привилегија цркава, које одавно постоје, а не као привилегија неких духовних лица. Стога епископи, сваки у својој епархији, морају чим пре саставити списак свих цркава, за које нема сумње, да су се по праву до сада користиле папском дозволом односно употребе старословенског језика у богослужењу. Даље ваља при том чим тачније установити, да овој или оној цркви дана привилегија стоји у снази бар 30 година, а спорне случајеве епископи су дужни послати на решење конгрегацији обреда.

2. Осим цркава, назначених у састављеном списку, *нигде* ни под каквим изговором, не дозвољава се уводити старословенски језик у богослужбену употребу, а нарушење ове одредбе повлачи за собом строгу казну.“¹⁰

Аутор закључује текст ставом да је тенденција римске курије ограничавање сфере употребе словенског језика, те да се тиме јасно пројављује злонамерна словенска политика у Риму.¹¹

1.1.2. *Спремање светих честица за причешћивање болних по наредби од 1733.*

[*Митрополита београдско-карловачког Викентија Јовановића*]

Приликом проучавања писане делатности београдско-карловачког митрополита Викентија Јовановића (1689-1737), у делу Народно-Црквеног Архива у Сремским Карловцима, неуморни протопрезвитер Радослав пронашао је једну наредбу познатог митрополита свештенству о начину припремања честица за причешћивање болних, која је издата 13. марта 1733, и укратко је изложио.

Куриозитет овога прилога огледа се у томе што митрополит Викентије заповеда свештенству веома специфично припремање честица за причешћивање болних. Наиме, агнец треба натапати Светом крвљу Христовом из путира путем кашичице не само на Велики четвртак, него и на Велику суботу и сâм дан Васкрса.¹² Такође, наложено је да се у зору трећег дана Васкрса, пред јутрењем, сабере пет до шест свештеника који треба да, између себе, изаберу једног разумног и вештог који облачи потпуно свештеничко одјејаније, а остали би требало, са откривеним главама, стално да буду уз њега све док се не осуши агнец. За време сушења агнеца, што подразумева постављање дискоса на тепсију која је намештена на отвор лонца у коме се до пола налази жива жеравица од хростовине или лозе, остали свештеници су били дужни да поју Канон Пасхалног јутрења.¹³

1.2. *Литургичке одреднице за Народну Енциклопедију СХС*

Узимајући учешће у грандиозном приређивачком делу Станоја Станојевића (1874-1937) – *Народна Енциклопедија српско-хрватско-словеначка*, I-IV, Библиографски завод д. д, Загреб 1929; професор Грујић је објавио велики број тематски различитих одредница везаних за живот Српске православне цркве.¹⁴ Незнатан

¹⁰ Исто, 544.

¹¹ Сравни, 545.

¹² Сравни: *Спремање светих честица за причешћивање болних по наредби од 1733.* [Митрополита београдско-карловачког Викентија Јовановића], у: нав. дело, 345.

¹³ Сравни: исто, 345-346.

¹⁴ Целокупни списак његових ауторских одредница, које су ушле у састав поменуте четвортом-не енциклопедије доступан је у: *Азбучник Српске православне цркве по Радославу Грујићу*, нав. дело, 329-332.

део тих одредница чине литургијски појмови и то: антиминос,¹⁵ диптиси или поменици,¹⁶ звона,¹⁷ камилавка,¹⁸ кукуљ,¹⁹ лазаревац,²⁰ монашко одело,²¹ реликвије,²² сахат-куле,²³ слава (свети, крсно име),²⁴ службеник,²⁵ србљак,²⁶ типиси,²⁷ требник²⁸ и триод.²⁹

1.3. Крсна слава

Дело, које заузима место при самом врху лествице писане заоставштине трудољубивог истраживача богослужбеног живота наше Цркве, познато је под називом *Црквени елементи Крсне славе*, а објављено је у: Гласник Скопског Научног Друштва, књига VII-VIII, Д. Н. 3-4, Скопље (1929-1930), 35-75.

Ова Грујићева студија настала је у циљу што тачнијег и потпунијег истраживања постанка и развика Крсне славе, будући да су њена садржина и историја веома сложени, као и због тога што је њена суштина неретко мењала своје име и физиономију кроз историју.³⁰ Насупрот дотадашњим разноликим тумачењима, аутор је заступао мишљење да „Крсна слава није једноставан култ предака мртвих уопште, већ једна доста компликована комбинација која, поред култа мртвих, који је у њој само од споредног значаја, садржи у себи главне елементе култа такозваног крсног имена светитељског, календарског имена датог на крштењу, култа храмовног празника или општинског патрона, и најзад, нарочито култа појединачног личног, породичног или општинског култа“.³¹ Штавише, предмет истраживања проишлагог протопрезвитера у вези са овом тематиком били су, пре свега, богослужбени елементи Крсне славе који до тада нису били систематски проучавани.³² Такав приступ довео је аутора до драгоцених аспеката Крсне славе. Следствено томе, установљено је да је Крсна слава у основи комбинација прасловенског заветовања божанству и општег хришћанског обичаја обраћања молитвеним заступницима пред Господом – Пресветој Богородици и разним светитељима.³³ Такође, Крсна слава је првобитно била позната под именом „памет светом“ и савршавана је искључиво у заветном хришћанском храму, као и око њега уз додатно приношење крвних жртава.³⁴ Наиме, аутор је на основу једног рукописног словенског пенитенцијалног зборника³⁵ и одређених канонско-правних сведочан-

¹⁵ Види: исто, 14-15.

¹⁶ Види: исто, 74.

¹⁷ Види: исто, 89.

¹⁸ Види: исто, 107.

¹⁹ Види: исто, 128.

²⁰ Види: исто, 129.

²¹ Види: исто, 142.

²² Види: исто, 221-222.

²³ Види: исто, 227.

²⁴ Види: исто, 235-236.

²⁵ Види: исто, 236.

²⁶ Види: исто, 237.

²⁷ Види: исто, 274.

²⁸ Види: исто, 274-275.

²⁹ Види: исто, 275.

³⁰ Сравни: Р. Грујић, *Црквени елементи Крсне славе*, нав. дело, 35.

³¹ Исто, 35.

³² Сравни: исто, 35-36.

³³ Сравни: исто, 36. 73.

³⁴ Сравни: исто, 73.

³⁵ Сравни: исто, 39.

става³⁶ утврдио да је, при савршавању „помена светоме“, а пре реформи светога Саве, био обављан и стари прехришћански обред „крвне жртве“. Том приликом су довођени говеда и овнови, или доношени јагањци и голубови, како би свештенослужитељ, пре самог клања, читао над њима нарочите молитве.³⁷ Али, реформом светога Саве, која је изведена почетком тринаестог века, забрањене су свечарске гозбе са крвним жртвама код хришћанских храмова и одређено је да се помен светога може савршавати искључиво најузвишенијом бескрвном жртвом – Светом Евхаристијом, док су гозбе потиснуте у приватне домове.³⁸ Саме гозбе пак, стављене су под контролу парохијског свештенства, које је било дужно да благосиља свечарске трпезе само у случају да је гозба уготовљена без било каквих трагова прехришћанског обреда крвних жртава.³⁹

Када је реч о телтургицима одликама Крсне славе, професор Грујић претпоставља да су на њихово формирање утицали чин благосиљања хлебова или тзв. „петохлебница“⁴⁰ и „дизање Пресвете“ које стоји у директној вези са чином о Панагији,⁴¹ док је највећи утицај на начин благосиљања свечарске трпезе и резања или ломљења колача остварило свештенослужитељско припремање агнеца у оквиру Проскомидије.⁴² Са друге стране, пракса преливања вином крстообразно усечене доње стране свечарске просфоре, према тврђењу протопрезвитера Радослава, подсећа на праксу припремања агнеца за причешћивање болесних на Велики четвртак.⁴³ Поред општег заветног храмовног празника, са институцијом Крсне славе су се, током времена, стопили и бројни појединачни завети изабраним светитељима као изрази захвалности ради спасења од било каквих личних, породичних или свеопштих беда и невоља.⁴⁴ Паралелно са тим, Грујићево трагање за етимолошким пореклом више синонима Крсне славе довело су га до закључка да је назив Крсно име настао у приморским областима српскога народа, пошто је тамо и храмовни празник називан Крсним именом.⁴⁵ У источним и јужним крајевима српскога народа Крсна слава је остала позната под народним називом Светац или Свето, са изведеним обликом свечарство, док синоними Служба и Слава воде порекло од глагола служити или славити Светог, Свеца, Сведен и Крсно име.⁴⁶

1.4. Свети Сава

Литургички прилози професора Грујића, који за своју тематику имају личност и дело првог српског архиепископа светога Саве (1169-1237) и сачињавају последњу целину у низу предочених радова, су: 1) *Служба 13. новембра, као прва служба Св. Сави Српском*, у: Гласник Скопског Научног Друштва, година XV-XVI, Скопље (1935-1936), 355; 2) *Култ Св. Саве у Карловачкој митрополији XVIII и XIX века*, у: Богословље, година X, свеска 2-3, Београд (1935), 133-170; и 3) *Пале-*

³⁶ Сравни: исто, 39.

³⁷ Сравни: исто, 39.

³⁸ Сравни: исто, 73.

³⁹ Сравни: исто, 73-74.

⁴⁰ Сравни: исто, 42-47.

⁴¹ Сравни: исто, 48-50.

⁴² Сравни: исто, 50-52.

⁴³ Сравни: исто, 52.

⁴⁴ Сравни: исто, 74.

⁴⁵ Сравни: исто, 73.

⁴⁶ Сравни: исто, 73.

стински утицаји на *Св. Саву при реформисању монашког живота и богослужбених односа у Србији* [1230-1234.], у: Светосавски зборник I – Посебна издања, СКА, књига СХIV, Београд 1936, 277-312.

1.4.1. *Служба 13. новембра, као прва служба Св. Сави Српском*

Бавећи се темом првог празничног помена светог архиепископа Саве који је савршаван 13. новембра, Грујић долази до закључка да, првобитно, није постојала никаква празнична служба за његов помен, већ се служба савршавала по правилу изложеном у *Минејима* под 13. новембром – на дан помена светог Јована Златоустог.⁴⁷ Разлози за избор службе празничног помена светог Јована Златоустог као привремене службе светом Сави не леже само у чињеници што је и свети Сава био архиепископ попут Златоустог, него и у извесној сличности последњих година њиховог овоземаљског живота.⁴⁸ Свети Јован Златоусти је, три године пре свога упокојења, био приморан да напусти архиепископски престо и оде на Исток у изгнанство, а доцније су му мошти свечано пренете у Константинопољ. Готово идентичан редослед догађаја задесио је и светог Саву. Поред тога, извесне сличности између светог Саве и светог Јована Златоустог огледају се у томе што се празнични помен Златоусту не савршава на дан његовог упокојења – 14. септембра, када се празнује Уздизање Часног крста, док је дан упокојења светог Саве - 14. јануар, када се празнује Оданије Богојављења.⁴⁹ Због тога је дуго времена у нашој Цркви била присутна неусаглашеност у вези са датумом празничног помена светог Саве, у распону од 13-15. јануара, све док коначно 14. јануар није утврђен као дан празничног помена, док је у Руској цркви то 12. јануар.⁵⁰

1.4.2. *Култ Св. Саве у Карловачкој митрополији XVIII и XIX века*

Питање порекла прославе светог Саве као патрона нижих и виших српских школа на подручју Карловачке митрополије иницирало је настанак веома занимљивог текста професора Грујића. Аутор истиче да је период првих година 19. века био пресудан за успоставу једне такве праксе.⁵¹ Подаци, који су од нарочитог значаја за литургику у овоме раду, везани су за настанак и употребу химне светом Сави. Првобитна верзија поменуте химне,⁵² према Грујићу, могла је настати у периоду 1813-1815 у манастиру Кувездину на Фрушкој Гори од стране неког ученог монаха.⁵³ Но, треба истаћи да она у то време *није била намењена певању у храму него у манастирској трпезарији*, и то при гозби о храмовном празнику, где је допуштена већа слобода.⁵⁴ Певање ове песме у храму на дан празничног помена светог Саве *уместо причасног* први пут је забележено 1839. у Сегедину, а почев од шездесетих година 19. века она почиње да се пева *уместо причасног* у многим храмовима по Срему, те одатле улази, заједно са црквеном литијом, у све школе и већ при крају те деценије формира се у Химну светоме Сави.⁵⁵

⁴⁷ Сравни: *Служба 13. новембра, као прва служба Св. Сави Српском*, нав. дело, 355.

⁴⁸ Сравни: исто, 355.

⁴⁹ Сравни: исто, 355.

⁵⁰ Сравни: исто, 355.

⁵¹ Сравни: *Култ Св. Саве у Карловачкој митрополији XVIII и XIX века*, нав. дело, 134.

⁵² Комплетан црквенословенски текст ове песме видети у: исто, 161-162.

⁵³ Исто, 159-160.

⁵⁴ Сравни: исто, 160.

⁵⁵ Сравни: исто, 160.

1.4.3. Палестински утицаји на Св. Саву при реформисању монашког живота и богослужбених односа у Србији [1230-1234]

Истрајавање светога Саве на плану уређења богослужбеног живота на овдашњим просторима надахнуло је скромног протопрезвитера Радослава да покуша сагледати порекло и правце једног таквог дела. Усредсређујући се на период после првог путовања светога Саве у Свету Земљу, аутор је установио да је свети Сава тек тада начинио реформу црквеног устава (типика) подобно „јерусалимском исправљенију“.⁵⁶ Исто тако, свети Сава је путујући по Светој Земљи, према тамо стеченом знању, по повратку у Србију спровео осетне реформе и сачинио један добро комбиновани типик „цариградско-васељенских и јерусалимско-палестинских црквено-дисциплинских и литургијских прописа и обичаја“.⁵⁷ То се, напослетку, одразило и на црквену архитектуру, те ће изглед храма „славнога Сиона“ у Јерусалиму и Лавре преподобног Саве Освећеног код Јерусалима бити обрасци којима ће се свети Сава руководити при изградњи архиепископског катедралног храма светих апостола у Пећи.⁵⁸

Упркос недостатку поузданих података, на основу којих би било могуће утврдити тачне делове Типика Лавре преподобног Саве Освећеног које је свети Сава консултовао при реформи богослужбене праксе наше Цркве, професор Грујић је покушао да до таквих назнака дође на примеру Псалтирâ са последовањем или Великих псалтирâ. Конкретно, аутор је у тексту користио рукописни Псалтир са последовањем са краја 15. века, који је пронађен у селу Окучани у Славонији. У овоме Псалтиру су, међу правилима цариградско-светогорског типика, сачувана поједина правила обележена на маргинама или у самом тексту под именима „Сава“ и „Марко“.⁵⁹ Приликом самог поређења поменутих правила са истим правилима у Никодимовом типичу (1318/1319) и у два рукописа истог типа нешто касније редакције, професор Грујић је дошао до сазнања да су правила из Псалтира старије редакције него правила у нашим типичима.⁶⁰ Ипак, немајући намеру изрицања коначног суда у вези са овом проблематиком, смирени истраживач је оставио литургијарима могућност да компаративним проучавањем извода правила за Велики пост из помињаног Псалтира са једне стране, те Маркових глава и Типика Лавре преподобног Саве Освећеног за тај богослужбени период са друге стране, утврде да ли је свети Сава могао бити прва личност која је унела та правила у богослужбени типик наше Цркве.⁶¹ У прилогу рада аутор је изложио наведене изводе правила за Велики пост из Псалтира са последовањем, као и почетак једног правилника приватног ноћног и дневног богослужења, који је пронашао у рукописном Великом псалтиру из 1610. у манастиру Лепавина у Хрватској.⁶²

2. Литургијски допринос протопрезвитера-ставрофора др Радослава Грујића

Приликом изрицања оцене литургијског доприноса повученог и ненаметљивог истраживача свештене историје наше Помесне цркве – професора др Радослава

⁵⁶ Р. Грујић, *Палестински утицаји на Св. Саву при реформисању монашког живота и богослужбених односа у Србији* [1230-1234.], нав. дело, 286.

⁵⁷ Исто, 289.

⁵⁸ Сравни: исто, 291.

⁵⁹ Сравни: исто, 296.

⁶⁰ Сравни: исто, 296-297.

⁶¹ Види: исто, 304-305.

⁶² Сравни: исто, 306-312.

Грујића, не би требало сметнути са ума одређене чињенице. Пред нама је личност која је објединила у себи свештенослужитеља, ерудиту, темељног научника, врсног историчара и поузданог истраживача рукописног богослужбеног наслеђа. Поред његових дела која су обухваћена овим истраживањем, минуциозније проучавање изискује његова колекција великог броја древних рукописних и штампаних књига, као и вредних докумената, а која је завештана Музеју Српске православне цркве у Београду. Баш због тога, наша предстојећа оцена литургичког доприноса јесте још једна благословена прилика за молитвени помен вернога служитеља Цркве Божије – протопрезвитера Радослава Грујића.

2.1. Из историје богослужбеног живота Православне и Римокатоличке Цркве

Питање употребе разумљивог језика у богослужењу Словена римокатоличке вероисповести била је једна од изазовних тема за протопрезвитера Радослава. Оштро критикујући својевремени однос римскога папе према Словенима западнога обреда, који су се залагали за замену латинског богослужбеног језика словенским, Грујић је представио целовит превод четрнаест главних ставки Одредбе Римске Конгрегације обреда о употреби словенског језика као богослужбеног и тиме оставио историјски траг о изазовима пред којима се налазио богослужбени језик Римокатоличке цркве.

Превођење и објављивање наредбе митрополита Викентија Јовановића свештенству из 1733. о специфичном начину припремања честица за болесне очигледан је доказ истанчаног осећаја ревносног протопрезвитера за телтургичке теме које никада не губе на актуелности. Такође, овакав литургички прилог доприноси ближем упознавању богослужбеног живота славне Карловачке митрополије.

2.2. Литургичке одреднице за Народну Енциклопедију СХС

Исписивање великог броја одредница од стране Грујића за знамениту Народну Енциклопедију СХС, међу којима су обрађене и неке одреднице из области литургије, јесте дело које опомиње и подсећа литургичаре на овим просторима да је већ одавно сазрело време за настанак литургичке енциклопедије на српском језику. Састављајући литургичке одреднице за поменуту енциклопедију, професор Радослав није пропуштао прилику да, где год је то могуће, садржај употпуни чињеницама и подацима из богослужбеног наслеђа Српске цркве. Тиме су одреднице добиле смисао малих скривница и литургичких оријентира на основу којих је могуће пратити путању кретања богослужбеног брода наше Помесне цркве.

2.3. Крсна слава

Пре публикавања чувене Грујићеве студије о Крсној слави, на нашим просторима није постојало истраживање које је на такав свеобухватан и студиозан начин покушало да разреши проблематику порекла овог богослужбеног дела. Ослањајући се на релевантна рукописна сведочанства и бројне описе славских обичаја нашега народа, истрајни протопрезвитер је понудио вишеслојно тумачење овога молитвеног израза нашега народа. Не опредељујући се ни за нити против његових ставова у вези са овом тематиком, професор Грујић је, према нашем скромном мишљењу, у овоме раду, можда међу првима у тадашње време, проширио видике у вези са поимањем улоге светога Саве у литургијско-богослужбеној об-

нови живота наших хришћанских предака. Забрана вршења крвних жртава у дво-риштима хришћанских храмова и дозвола доношења само оних жртвених приноса који су неопходни за савршавање *par excellence* бескрвне жртве – Божанствене Евхаристије зарад помена светитеља са једне стране, као и благосиљање од стране свештенослужитеља празничних трпеза у домовима са друге стране, били су јасни изрази опредељења светога Саве за коренити преображај постојећег литургијског живота тадашњих хришћана. Праве сразмере и последице таквог обновитељског прегнућа нашег првог архиепископа још нису, на достојан и студиозан начин, изражене. С тим у вези, ова студија заслужује свако поштовање и остаје неизоставно штиво за проучавање Крсне славе.

2.4. Свети Сава

Тема која је заузимала нарочито место у истраживачком раду професора Радослава односила се на личност и дело светога Саве. Стиче се утисак да је наш аутор био фасциниран како његовом појавом, тако и његовим васцелим обделавањем око винограда Господњег. Испитујући разлоге због којих је служба светом Сави некада савршавана 13. новембра и проналазећи паралеле у крају живота светог Јована Златоустог и светога Саве, Грујић се није устручавао да истакне једну непопуларну истину из живота нашег првог архиепископа – да је био принуђен да напусти архиепископску катедру и мирно сконча у Господу у Трнову (Бугарска). Уз то, без обзира што је још почетком 19. века свети Сава постао патрон нижих и виших српских школа на подручју Карловачке митрополије, протопрезвитер Радослав је веома педантно забележио податак да је, већ почев од 1839, на дан празничног помена светога Саве уместо киноникона или причасног почела да се пева Светосавска химна, што је био још један од доказа стања литургијског живота у Карловачкој митрополији. Међутим, преиспитивање утицаја Типика Лавре преподобног Саве Освећеног код Јерусалима на богослужбену реформу светога Саве у нашој Цркви поново је актуелизовало потребу за интензивнијим бављењем нашим рукописним богослужбеним наслеђем и потпунијим схватањем литургијско-пастирског дела светога архиепископа Саве.

Закључак

Тумачење историјских перспектива Цркве као Тела Христовог које, између осталог, има за циљ доношење благодати онима којима је то тумачење упућено,⁶³ требало би да буде главни смер научног кретања свакога историчара Цркве. Нема никакве сумње да је, током свога историјско-богословског прегалаштва, управо овоме тежио протопрезвитер др Радослав Грујић. Опредељујући се за студиозно и несебично појашњавање разноврсних историјских догађаја и чињеница из живота Српске православне цркве, незаборавни професор је, на својеврстан и тајинствен начин, узео удела у сазидању храма светога у Господу.⁶⁴ Бивајући посматрани кроз такву богословску призму, литургијски прилози протопрезвитера-ставрофора др Радослава Грујића задобијају важно место у мозаику српске теологије у 20. веку.

⁶³ Сравни: Еф 4, 29.

⁶⁴ Сравни: Еф 2, 21.